

TURANƏ HÜSEYNOVA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BÖYÜK QAFQAZ
REGIONUNDA ƏHALİNİN YAŞAYIŞ KEYFİYYƏTİNİN
FORMALAŞMASININ SOSIAL ƏSASLARI

Məqalədə Böyük Qafqaz regionuna daxil olan iqtisadi rayonların sosial xidmət sahələrinin inkişaf xüsusiyyətləri təhlil olunmuş, bu sahədə yaranan problemlər və onların həlli yolları öz əksini tapmışdır. Tədqiq olunan ərazidə əhalinin yaşayış keyfiyyətinin formalaşmasına təsir edən amillərdən olan sosial sahəyə baxılmış, əhalinin sayı, mənzil şəraiti, təhsil və səhiyyə göstəricilərinin 2005 və 2018-ci illər üzrə təhlili verilmişdir. Əhalinin yaşayış keyfiyyətinin yüksəldilməsi və onlara göstərilən xidmətlərin təşkilində sosial xidmət sahələrinin inkişafına aid təkliflər tövsiyə edilmişdir.

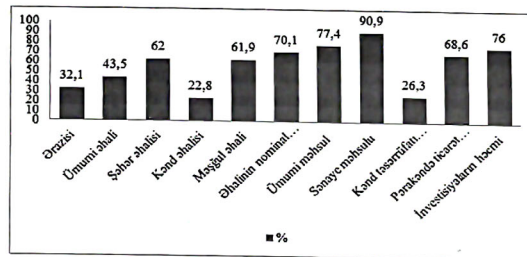
Açar sözlər: yaşayış keyfiyyəti, sosial inkişaf, əhali, mənzil-kommunal, təhsil, səhiyyə.

Yaşayış keyfiyyəti hər bir dövlətin sosial-iqtisadi inkişafını xarakterizə edən və qiymətləndirən əsas göstəricidir. Sosial siyasətin əsas məqsədi əhalinin yaşayış keyfiyyətinin yüksəldilməsində, sosial rifahın təmin olunmasında, xidmət sahələrinin keyfiyyətini (xüsusilə təhsil, səhiyyə, mənzil-kommunal və s.) yüksəldilməsindəndən ibarət olmalıdır. Sosial sferanın inkişafı ölkənin təsərrüfat kompleksində və əhalinin məşğulluğunda əhəmiyyətli yer tutur. Əhaliyə sosial xidmətin inkişafı hər bir rayon və şəhərin inkişaf səviyyəsinə müsbət təsir göstərir. Ölkəmizdə, həmçinin regionlarda sosial təminatın, əhalinin həyat səviyyəsi və yaşayış keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönələn ardıcıl proqramlar həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramlarının icrası bütün regionların inkişafında yeni bir mərhələnin yaranmasına səbəb olmuş, qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsinə, tarazlı regional və davamlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olunmuşdur.

Böyük Qafqaz regionu Abşeron, Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz və Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonlarını əhatə etməklə, Azərbaycan Respublikasının şimal, şərq, şimal-qərb, şimal-şərqində əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqeyə malikdir. Sahəsi 27,8 min km² olmaqla, ölkə ərazisinin 32,1%-ni əhatə edir. 2019-cu ilin statistik məlumatlarına görə, əhalinin sayı 4339,5 min nəfər olmaqla ölkə əhalisinin 43,5%-ni təşkil edir [2, s. 62]. Burada yaşayan əhalinin 3268,1 min nəfəri, yəni 62,0%-i şəhər yerlərində, 1071,4 min nəfəri, yəni 22,8%-i kənd yerlərində yaşayır (şəkil 1). Şəhər əhalisi Abşeron iqtisadi rayonunda üstün olub, Böyük Qafqaz regionunun ümumi əhalisinin 64,6%-ni təşkil edir. Şəhər əhalisinin yüksək olmasının əsas səbəbi paytaxt Bakı şəhərinin burada yerləşməsidir. Ən az şəhər əhalisi isə Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonundadır (2,5%). Ümumi kənd əhalisinin 41,8%-i Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda yaşayır. Bu da regionda ən yüksək göstəricidir. Abşeron iqtisadi rayonu (4,3%) isə kənd əhalisinin az olması ilə digər iqtisadi rayonlardan fərqlənir. Ümumilikdə isə, regionda urbanizasiyanın səviyyəsi Bakı şəhərinin hesabına yüksəkdir.

Regionun sosial-iqtisadi inkişafında, əhalinin yaşayış keyfiyyətində bu ərazilərdə məskunlaşan əhalinin bir çox sosial-mədəni tələbatının (səhiyyə, elmi-mədəni, təhsil) ödənilməsində regionun sosial infrastrukturunu mühüm rol oynayır [5, s. 428].

Mənzil-kommunal təsərrüfatı. 2018-ci ildə Böyük Qafqaz regionunda 79590,6 min m² ümumi mənzil fondu olmuşdur [1, s. 53, 64, 226, 372, 736]. Mənzil fondunun sahəsi davamlı olaraq artır.

Şəkil 1. Böyük Qafqaz regionunun respublika üzrə göstəricilərdə xüsusi çəkisi.

Regionda mənzillərlə təminatın əsas göstəriciləri

İqtisadi rayonlar	2005		2018			
	Ümumi mənzil fondu, min m ²	Bir sakinə düşən ümumi sahə, m ²	Üzəlləşdirilmiş mənzillərin ümumi sahəsi, m ²	Ümumi mənzil fondu, min m ²	Bir sakinə düşən ümumi sahə, m ²	Üzəlləşdirilmiş mənzillərin ümumi sahəsi, m ²
Bakı şəh.	29336,9	15,1	678565	40282,6	17,7	35020
Abşeron	7897,7	17,0	127130	10102,1	17,6	17282
Şəki-Zaqatala	9979,0	18,1	11327	12043,7	19,4	1931
Quba-Xaçmaz	8945,3	19,0	11376	11214,9	20,4	3785
Dağlıq Şirvan	5060,6	18,7	3348	5947,3	18,7	654
Böyük Qafqaz	61219,5	18,0	831746	79590,6	19,1	58672

Mənbə: Azərbaycanın regionları – 2019.

Belə ki, 2005-ci ildə ümumi mənzil fondunun sahəsi 61219,5 min m² idisə, 2015-ci ildə bu göstərici 24,5% artaraq 76214,8 min m² olmuşdur. Növbəti 3 ildə isə 4,4% artım müşahidə edilmişdir. 2005-ci ildə Böyük Qafqaz vilayəti üzrə əhalinin hər nəfərə görə ümumi mənzil sahəsi 18,0 m² olmuşdur. 2018-ci ildə bu göstərici 19,1 m² olmaqla, 6,1% artmışdır (cədvəl 1).

Regionda mənzillərin özəlləşdirilməsi davamlı olaraq aparılır. 2005-ci ildə 831746 mənzil, 2015-ci ildə 170483 mənzil, 2018-ci ildə 58672 mənzil özəlləşdirilmişdir. Mənzillərin özəlləşdirilməsi ildən-ildə azalmaqdadır. Mənzillə təminat əhalinin yaşayış keyfiyyətinin yaxşılaşmasına böyük təsir göstərir. Ölkədə və onun regionlarında, o cümlədən Böyük Qafqaz vilayətinə daxil olan iqtisadi rayonlarda əhalinin elektrik enerjisi ilə təminatı problemi həll edilmişdir [6, s. 78]. Lakin mənzillərin isti və soyuq su, kanalizasiya xətləri, təbii qazla təminatında hələ də problemlər qalır.

Təhsil. Təhsil insan iqtisadının ən mühüm tərkib hissələrindən biridir. Hər bir regionun iqtisadi və sosial həyatında təhsil sahəsi mühüm yer tutur. Təhsil iqtisadiyyatın tələbatına uyğun ixtisaslı kadrların hazırlanmasına xidmət edir. Bu sahəyə məktəbəqədər müəssisələr, məktəblər, peşə məktəbləri, orta və ali təhsil müəssisələri aiddir [7, s. 259]. 2018-ci ildə Böyük

Qafqaz vilayətində məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin sayı 867, onlarda uşaqların sayı 72321 nəfər, ümumi təhsil müəssisələrinin sayı 1516, o cümlədən şagirdlərin sayı 799724 nəfər olmuşdur (cədvəl 2). Bu göstəricilər 2005-ci ilə nisbətən müvafiq olaraq 5,5%, 22,1%, 1,4%, 11,0% artmışdır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin 52,0%-i, oradakı uşaqların 62,6%-i, ümumi təhsil müəssisələrinin 24,7%, şagirdlərin isə 58,2%-i Bakı şəhərinin payına düşür.

Cədvəl 2

Regionda təhsil göstəriciləri

İqtisadi rayonlar	2005				2018			
	Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin		Ümumi ümumi təhsil müəssisələrinin		Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin		Ümumi ümumi təhsil müəssisələrinin	
	sayı, cəmi	Onlarda uşaqların sayı, nəfər	sayı, cəmi	Onlarda şagirdlərin sayı, nəfər	sayı, cəmi	Onlarda uşaqların sayı, nəfər	sayı, cəmi	Onlarda şagirdlərin sayı, nəfər
Bakı şəh.	416	35288	347	390309	405	38604	367	390299
Abşeron	87	9036	89	80480	93	11240	104	90254
Şəki-Zaqatala	203	9667	374	110263	204	10023	369	80493
Quba-Xaçmaz	67	2918	428	92078	61	2808	418	78973
Dağlıq Şirvan	49	2300	257	47614	45	2085	251	36880
Böyük Qafqaz	822	59209	1495	720744	808	64760	1509	676899

Mənbə: Azərbaycanın regionları – 2019.

Regionda köhnə məktəblər təmir olunur, yeni məktəblər istifadəyə verilir. Onlar yeni avadanlıqlarla təmin olunur. Aparılan tikinti işləri, məktəblərin müasir texniki vasitələrlə təminatı və şagirdlərin artması əhalinin təhsilə olan marağını artırır [3, s. 31]. Təhsilin keyfiyyətinin artırılması ölkənin gələcək elmi-texniki potensialının, ümumi sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin artırılmasına, əhalinin yaşayış keyfiyyətinin yüksəlməsinə, regionların gələcək inkişafına təsir göstərən çox mühüm amildir.

İnsan inkişafı konsepsiyası baxımından təhsil insanın imkanlarının genişləndirilməsində mühüm rol oynayır. Belə ki, yüksək keyfiyyətli təhsil və əmək bazasının tələblərinə cavab verən peşəkar hazırlıq insanlara layiqli məşğulluq, öz potensialını tam inkişaf etdirərək həyata keçirmək, əməyin məhsuldarlığını artırmaq imkanı verir, əmək gəlirlərinin yüksəlməsi, uşaq ölümlərinin azaldılması və sair üçün zəmin yaradır. Təhsil hər bir ölkənin insan inkişafı və dövlətin gələcəyi üçün vacibdir [8].

Səhiyyə. İnsanların keyfiyyətli həyat yaşaması üçün ən başlıca amillərdən biri insan bədəninin, aqlının və yaşadığı mühitin sağlam olmasıdır. İnsan sağlamlığı heç bir başqa dəyərlərlə müqayisə edilməyən bir nəmətdir. Bunun üçün onun qorunması və saxlanılması tək fərdlər tərəfindən deyil, hökumət, müxtəlif təşkilatlar və digər qurumlar tərəfindən həyata keçirilir [9].

Sosial xidmət sahələrinin mühüm sahəsi olan səhiyyə sistemi əhalinin sağlamlığının qorunması funksiyasını yerinə yetirir. Səhiyyə xidməti dedikdə ərazidə mövcud olan xəstəxana, ambulator poliklinika, təcili tibbi xidmət müəssisələri, əhaliyə tibbi xidmət göstərən həkim və orta tibb işçiləri nəzərdə tutulur.

2018-ci ildə Böyük Qafqaz vilayətində 236 xəstəxana, 23904 xəstəxana carpayısı, 627 ambulator-poliklinika yardımı göstərən müalicə müəssisəsi, 24739 nəfər həkim, 31359 nəfər orta tibb işçisi əhaliyə xidmət göstərmişdir. 2005-ci ilə müqayisədə 2018-ci ildə xəstəxanaların sayında azalma müşahidə edilmişdir. Böyük Qafqaz vilayətində həkimlərin 20869 nəfəri və ya 84,4%-i Bakı şəhərində çalışır. Həkimlərin sayca Bakı şəhərində daha çox olması paytaxt

amili kimi xidmət müəssisələrinin burada yerləşməsi və göstərilən xidmətlərin daha yaxşı inkişaf etməsi ilə əlaqədardır [4, s. 92]. Bakıda 2005-ci ilə müqayisədə 2018-ci ildə həkimlərin sayı 15,3% artmışdır. Digər iqtisadi rayonlarda isə həkimlərin sayı 2005-ci ilə nisbətən azalmışdır. Bunun da əsas səbəbi əhalinin Bakı şəhərinə kütləvi axını ilə əlaqədardır (cədvəl 3).

Cədvəl 3

Regionda səhiyyənin əsas göstəriciləri

İqtisadi rayonlar	Həkimlərin sayı (nəfər)		Orta tibb işçilərinin sayı (nəfər)		Xəstəxanalrın sayı		Xəstəxanaya carpayıların sayı		Ambulator-poliklinika müəssisələrinin sayı		Ambulator-poliklinika müəssisələrinin gücü (nəfər)	
	2005	2018	2005	2018	2005	2018	2005	2018	2005	2018	2005	2018
	Bakı şəh.	18107	20869	22779	21923	109	155	23820	18541	198	304	33460
Abşeron	1466	1718	3268	2996	22	23	2900	1744	51	57	3693	3820
Şəki-Zaqatala	1088	1082	3706	3527	55	26	4346	1669	115	105	7404	6939
Quba-Xaçmaz	608	726	1967	1907	39	21	2360	1289	95	99	4648	5647
Dağlıq Şirvan	334	344	1251	1007	19	11	1445	661	71	62	2626	2400
Böyük Qafqaz	21603	24739	32971	31359	244	236	34871	23904	530	627	50831	51456

Mənbə: Azərbaycanın regionları – 2019.

Regionun bəzi inzibati rayonlarında səhiyyə sahəsində kadr çatışmazlığı, müasir avadanlıqların olmaması, səhiyyə obyektlərin əksər hissəsinin istismara yararsız vəziyyətdə olması əsas problemlərdəndir.

Dövlət Proqramları çərçivəsində regionlarda sosial xidmət sahələrinin inkişafı, əhalinin kommunal xidmətlərlə, o cümlədən elektrik enerjisi, qaz və su təchizatı, səhiyyə və təhsil müəssisələrinin tikintisi, əhalinin sosial vəziyyətinin daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Beləliklə, Böyük Qafqaz vilayətində sosial xidmət sahələri müasir dövrün tələblərinə uyğun inkişaf etdirilməli və əhalinin Bakıya axınının qarşısını almaq üçün regionun, həmçinin ölkənin digər ərazilərində sosial xidmət sahələrini inkişaf etdirmək lazımdır. Mövcud demoqrafik vəziyyətə uyğun istehsal və sosial infrastruktur yaradılmalıdır. Mənzil şəraitinin, səhiyyənin və təhsilin inkişaf etdirilməsi regionun yaşayış keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmiş olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın regionları. Bakı, DSK, 2019, 788 s.
2. Azərbaycanın demoqrafik göstəriciləri. Bakı, DSK, 2019, 512 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Coğrafiyası "Regional coğrafiya" III c. AMEA, akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu. Bakı, 2015, 40 s.
4. Bədəlov E.S. Abşeron iqtisadi-coğrafi rayonunda sosial-demoqrafik problemlər və məskunlaşma məsələləri. Bakı, 2016, 199 s.
5. Eminov Z.N. Azərbaycan əhalisi. Bakı, 2005, 558 s.
6. İmrani Z. Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu. Elm. Bakı, 2007, 172 s.
7. Paşayev N.Ə., Əyyubov N.H., Eminov Z.N. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi, sosial və siyasi coğrafiyası. Bakı: Çıraq, 2010, 416 s.
8. UK Department for Education. The Importance of Teaching. The Schools White Paper 2010. Presented to Parliament, November 2010.

9. The World Health Report 2000, Health Systems: Improving Performance. World Health Organization.

*AMEA akad. H.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu
E-mail: huseynova-turana@mail.ru*

Turana Huseynova

THE SOCIAL BASIS FOR FORMATION OF QUALITY OF LIFE IN THE GREATER CAUCASUS PROVINCE

The paper analyzes the features of the social services of the economic regions of the Greater Caucasus province, the problems in this area and ways to solve them. The social area is one of the factors affecting the quality of life of the population in the study area, analysis of population, housing conditions, education and health indicators for 2005 and 2018. Improving the quality of life of the population and services provided to them proposals for the development of social services are recommended.

Keywords: *quality of life, social development, population, housing, education, health care.*

Турана Гусейнова

СОЦИАЛЬНАЯ ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ В ОБЛАСТИ БОЛЬШОГО КAVKAZA

В статье анализируются особенности социальных услуг, экономические районы области Большого Кавказа, проблемы, возникающие в этой области, и способы их решения. За период с 2005 по 2018 гг. в области исследования проанализированы социальная сфера, она рассматривалась как один из факторов, влияющих на качество жизни населения, проведен анализ состава населения, жилищных условий, показателей образования и здравоохранения. Даются рекомендации для повышения качества уровня жизни населения и развития сферы социального обслуживания.

Ключевые слова: *качество жизни, социальное развитие, население, жилищно-коммунальное хозяйство, образование, здравоохранение.*

(Coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru Nazim Bababəyli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	19.02.2020
	Son variant	24.04.2020